

УДК 378.126

Жанна Сироткіна

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ РІЗНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ І МУЗИКИ

У статті розкривається сутність взаємодії різних видів мистецтва, механізми її впливу на особистість. Аргументується доцільність використання педагогічних можливостей взаємодії різних видів мистецтва у процесі формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів і музики.

Ключові слова: *взаємодія різних видів мистецтва, професійні вміння, майбутні вчителі початкових класів і музики.*

Формування професійних умінь є одним з найважливіших завдань фахової підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі. Можливості взаємодії різних видів мистецтва у процесі формування професійних умінь майбутніх учителів досліджували Л. Арчажнікова, І. Гринчук, Т. Костогриз, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлов, О. Остряньська, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Таранцева, Н. Швець, О. Шевнюк, Г. Шевченко, О. Щолокова, Б. Юсов та інші. Вони розглядають взаємодію різних видів мистецтва саме як засіб удосконалення художньо-аналітичних, художньо-графічних, вокально-мовленнєвих, емпатійних та рефлексивних умінь, педагогічної та виконавської техніки, творчої уяви, фантазії вчителя.

Проблеми фахової підготовки вчителів на основі взаємодії різних видів мистецтва досліджувалися досить широко. Водночас, на практичній діяльності позначається відсутність системного використання педагогічних можливостей взаємодії різних видів мистецтва безпосередньо спрямованої на формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів і музики. Застосування взаємодії різних видів мистецтва відбувається у вигляді накопичення емоційно-чуттєвого і культурного досвіду, що створює передумови для повторення усталених стереотипів, стандартних форм мислення, не сприяє оволодінню вміннями інтерпретації художнього тексту, творенню оригінальних продуктів художньої діяльності.

Аналіз стану дослідженості проблеми у психолого-педагогічній літературі, а також практики підготовки вчителів початкових класів і музики засвідчив, що особливості використання взаємодії різних видів мистецтва у навчально-виховному процесі у вищих навчальних закладах не дістали ґрунтовного розкриття у наукових дослідженнях. Крім того, мають місце суперечності, пов'язані з:

– унікальною перспективою взаємодії різних видів мистецтва у навчально-виховному процесі початкової школи і неповним використанням її можливостей;

– необхідністю формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів і музики засобами взаємодії різних видів мистецтва і відсутністю відповідного методичного забезпечення.

Отже, актуальність, недостатня розробленість та потреби практики зумовили інтерес до аналізу даної проблеми.

З огляду на зазначене ми поставили мету нашої статті – розкрити педагогічні можливості взаємодії різних видів мистецтва.

Треба зазначити, що нас цікавить взаємодія різних видів мистецтва як засіб впливу на свідомість особистості, процес професійного становлення майбутніх учителів та їх професійних умінь зокрема. Узагальнюючи дослідження науковців (Г. Мартянова, Т. Рейзенкінд, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.), ми визначаємо **взаємодію різних видів мистецтва** як *універсальний засіб педагогічного впливу, який за допомогою постійного перетворення художніх образів у різних просторово-часових вимірах забезпечує багатовимірний вплив на психіку особистості* [1, с. 40].

Досвід вітчизняної та зарубіжної педагогіки має достатню кількість прикладів використання можливостей взаємодії різних видів мистецтва у педагогічному процесі.

Так, проблема комплексної мистецької освіти знайшла своє відображення у педагогічних ідеях М. Леонтовича, М. Лисенка, К. Стеценка, Б. Яворського, формулювалась у працях П. Блонського, С. Шацького, В. Шацької, розробляється і осмислюється в ґрунтовних працях Є. Кв'ятковського, Б. Ліхачова, Б. Неменського, В. Неверова, засвідчувалась у дисертаційних дослідженнях Н. Аніщенко, Н. Карпової, Н. Кевіш, Н. Лисіної, В. Мирецької, Т. Пені, М. Шахдінарової, у яких розглядаються суттєві можливості взаємодії різних видів мистецтва у гармонійному розвитку особистості.

На сучасному етапі в педагогіці існує декілька типів застосування взаємодії різних видів мистецтва у навчально-виховному процесі. Нам імпонує класифікація запропонована Г. Шевченко, яку ми адаптували відповідно до нашого дослідження:

1. Сполучений тип, або міжпредметні зв'язки, як об'єктивна умова формування у студентів цілісного погляду на світ. Міжпредметні зв'язки формують систему естетичних понять, загальнономистецтвознавчих умінь, розвивають, тренують емоційну пам'ять, емоційну сприйнятливість. На базі системи навичок і вмінь у майбутніх учителів розвивається естетичне сприйняття, естетичне почуття, естетичні оцінки, смаки, ідеали, естетичні погляди, творча активність.

Але взаємодію різних видів мистецтва не можна зводити тільки до міжпредметних зв'язків. Міжпредметні зв'язки – це один з багатьох типів

взаємозв'язку мистецтв у навчально-виховному процесі.

2. Корелятивний тип, мета якого – створення емоційно-естетичної ситуації на занятті, пробудження різноманітних почуттів на основі різних художніх композицій. При корелятивному типі взаємодії можливі й такі поєднання видів, котрі здійснюються без обов'язкового урахування формально-структурних закономірностей.

3. Інтегративний тип, або послідовний, при якому базою поєднання усіх видів мистецтва виступає той прояв, художня домінанта якого має головне значення. У цьому випадку добираються твори за принципом тематичної подібності або контрасту, які порівнюються з певною виховною метою.

4. Корелятивно-інтегративний тип передбачає таку взаємодію, за умов якої у педагогічному процесі використовуються елементи і одночасного і послідовного зв'язку різних видів мистецтва.

5. Творчо-перетворюючий тип, що базується на різнобічній творчій діяльності студентів: складання казок, віршів, підбір (або самостійне малювання) ілюстрацій до літературних або музичних творів, підготовка свят, ранків тощо [2, с. 44–46].

На нашу думку, взаємодія різних видів мистецтва через означені типи може закладати фундамент і для творчої діяльності майбутніх учителів початкових класів і музики.

Важливим вбачається те, що ефективність використання взаємодії різних видів мистецтва у навчально-виховному процесі полягає не в кількості видів, а в такій системі застосування, яка сприяє формуванню нових властивостей і якостей особистості. Так, в міжпредметних зв'язках при накопиченні у студентів емоційного досвіду все ж концентрується увага на формуванні загально-мистецтвознавчих навичок, умінь, знань, розвитку категоріального мислення; при одночасному використанні різних видів мистецтва на заняттях переважає цілісність емоційно-естетичного впливу; у творчо-перетворюючій діяльності – оригінальність естетичного рішення. Хоч, зрозуміло, на всіх етапах раціональне і емоційне знаходиться в постійному взаємозв'язку.

Визначаючи педагогічні можливості взаємодії різних видів мистецтва, доцільно виділити деяку метафоричність означеного поняття, що характерно не тільки для художньої, а й наукової творчості. Самі по собі мистецтва взаємодіяти не можуть, але водночас у художній творчості існує синестезія мистецтв, яка розглядається як «фактор художньої інтеграції» [3, с. 4]. У свою чергу синестезія виражає суть взаємодії між окремими модальностями сприйняття (візуальної, слухової, кіностетичної).

Можливість вивчати процеси художньої взаємодії актуалізується з виходом на проблему людської чуттєвості і розглядом її з боку творчої діяльності і сприйняття.

До синестезії відносять таку взаємодію почуттів, при якій під

впливом подразнення одного аналізатора виникають відчуття, характерні для іншого. Це той самий випадок, коли для передачі своїх відчуттів ми використовуємо вислови на зразок «тонкий смак», «солодкий звук» [4, с. 127].

Відзначимо, що синестезія функціонує і в синтетичних, і в моносенсорних мистецтвах, але як інтегральний фактор виникає в полісенсорних багатоканальних мистецтвах як особливий тип взаємодії чинників синтетичного цілого, породжуваних уявою суб'єкта.

Слід наголосити, що полісенсорність певною мірою притаманна всім видам мистецтва. Але в педагогічному процесі поліхудожній розвиток особистості передбачає «багатовимірний вплив на психіку, що забезпечується конструюванням спеціального простору шляхом взаємодії різних видів мистецтва» [5, с. 59].

З нашої точки зору, важливим є те, що для керівництва процесом формування особистості засобами взаємодії різних видів мистецтва слід чітко уявляти психологічну основу цієї взаємодії. При цьому важливо враховувати, що визначаючи сутність взаємодії різних видів мистецтва, дослідники виходять насамперед із принципу цілісності організму, його життєдіяльності, а також із розуміння природи взаємодії різних органів чуття, фізіологічною передумовою якої є здатність центральної нервової системи до асоціювання [6].

Ми погоджуємося з Б. Юсовим та Г. Шевченко, які визначають такі механізми впливу взаємодії різних видів мистецтва на особистість:

1. Взаємодія видів мистецтва як система подразників в залежності від певних поєднань видів мистецтва (часових – література і музика, або просторових (архітектура, скульптура) і часових) може викликати асоціації однойменних і різнойменних відчуттів, на основі яких з'являються більш складні асоціації за суміжністю, подібністю і контрастом. На цих асоціативних зв'язках базується взаємодія різних видів мистецтва: будучи носієм загального (мистецтва), кожен вид є одиничним, із притаманною тільки йому певною специфікою. Взаємозв'язок видів мистецтва здійснюється не тільки через подібне, але й протилежне, кожен вид доповнює інший неповторністю, яка характерна тільки для нього.

2. Завдяки ієрархії видів мистецтва, порядку їх використання, з ланки асоціативних відчуттів формується певний динамічний стереотип, стійкий механізм, цілісне ставлення до системи взаємодіючих видів мистецтва.

3. Взаємодіючи між собою, різні види мистецтва не тільки розвивають ті сфери почуттів, на які вони діють безпосередньо, але й непрямим, опосередкованим шляхом тренують інші, відточуючи їх, концентруючи естетичні переживання і різноманітні емоційні стани [7, с. 34].

Таким чином, взаємодія різних видів мистецтва проявляється як через загальне, так і через одиничне, специфічне. Кожний окремо взятий вид мистецтва, що має певну естетичну цінність, художню завершеність, створює ту модель дійсності, яка не підвладна іншим. Перевага в одному і обмеженість в іншому зумовлює використання взаємодії видів мистецтва у навчально-виховному процесі.

Підтвердження цієї думки ми знаходимо в працях Ю. Азарова, Г. Ардаширової, Л. Арчажнікової, П. Бакланової, Л. Безбородової, Г. Бойка, М. Бонфельда, П. Волкової, Є. Кв'ятковського, О. Маркова, О. Нечай, Т. Пені, В. Розумного, Л. Савенкової, Ю. Сорокіна, Н. Терентьевої, О. Тюлякової, Ю. Усова, Г. Шевченко, О. Щолокової, Б. Юсова. Адже торкаючись проблеми професійної підготовки майбутніх учителів, педагогіка мистецтва спирається на положення, розроблені в працях вищеназваних учених.

У підготовці вчителів початкових класів і музики проблема взаємодії різних видів мистецтва займає особливе місце, оскільки спрямовується на вирішення важливих питань професійної підготовки. Головна мета полягає не лише в тому аби поглибити художній тезаурус студента (що є, також, важливим і необхідним), а й в тому, щоб використати різновиди мистецтва у їх органічному взаємозв'язку для формування професійних умінь, розвитку специфічних ознак емпатії та рефлексії, глибокого розуміння і переживання емоційно-образного змісту твору, активізації безпосереднього емоційного відгуку, розширення меж образних уявлень, що є можливим лише в контексті розмаїття засобів художнього пізнання. Поліфункціональність взаємодії різних видів мистецтва забезпечує у підготовці майбутніх учителів початкових класів і музики креативність мислення, світоглядну основу пізнання на базі диференційного підходу до мови кожного виду мистецтва; посилює аспект почуттєвого пізнання; розвиває сугестивну здібність, справляє вплив на розвиток смаку, здібності пізнавати і розпізнавати прекрасне, здійснює перетворюючий вплив на емоційну культуру, зверненість до внутрішнього світу.

Усе викладене та проекція навчально-виховних можливостей взаємодії різних видів мистецтва на систему професійних умінь, необхідних для здійснення педагогічно-мистецької діяльності, дає підґрунтя для виявлення доцільності застосування взаємодії різних видів мистецтва у процесі формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів і музики, що визначається:

- гносеологічними можливостями кожного окремого виду мистецтва виражати різні сторони об'єктивної дійсності у конкретно-чуттєвих образах, оцінювати і висвітлювати в комплексі її досить повну картину;

- впливом художнього образу кожного виду мистецтва на

різноманітні психічні процеси розвитку особистості;

– діяльнісним аспектом, який завдяки використанню вміння володіти художньо-виконавською технікою сприяє вдосконаленню професійно-педагогічної техніки.

Виявлення доцільності застосування взаємодії різних видів мистецтва у педагогічному процесі дало можливість засвідчити, що вона має значні резерви щодо удосконалення процесу формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів і музики.

Тим більше, що на основі розробленої методики діагностики вдалося з'ясувати серед учителів-практиків їх ставлення до взаємодії різних видів мистецтва як фактору фахового удосконалення.

Так, 84,4 % учителів впевнені, що взаємодія різних видів мистецтва, безперечно, є оптимізуючим фактором професійного становлення майбутніх учителів початкових класів і музики; 14 % респондентів вважають, що взаємодія мистецтв «більш сприяє, ніж не сприяє» і тільки 1,6 % учителів не мали конкретного ставлення до означеної проблеми.

Отже, подані матеріали засвідчують, що є очевидна не тільки актуальність, а й потреба в значних резервах взаємодії різних видів мистецтва.

Слід зазначити, що проблема взаємодії різних видів мистецтва складна і багатогранна, тому всебічне її висвітлення в межах одного дослідження неможливе. Тому нами були визначені найбільш суттєві педагогічні принципи використання взаємодії різних видів мистецтва, спрямовані на формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів і музики:

- 1) принцип історизму;
- 2) принцип художніх аналогій;
- 3) принцип художнього переведення.

Виділені принципи тісно переплітаються і зумовлюють один одного, але кожний із них на певному етапі дослідної роботи набуває домінуючої ролі і спрямовується на формування професійних умінь, що загалом сприяє системному і послідовному вирішенню поставлених завдань.

Таким чином, вважаємо, що врахування педагогічних можливостей взаємодії різних видів мистецтва, механізмів впливу її на особистість та вірно обраний методичний підхід допоможуть оптимізувати процес формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сироткіна Ж. Є. Формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів засобами взаємодії різних видів мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Сироткіна Ж. Є. – К., 2006.
2. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе : учебно-

- методическое пособие / Г. П. Шевченко. – К. : Радянська школа, 1985.
3. Комар О. А. Формування у студентів умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів на уроках у початковій школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Комар О. А. – К., 1996.
  4. Петрушин В. И. Музыкальная психология : учеб. пособие для студентов и преподавателей / В. И. Петрушин. – М. : Гуманит. изд. центр Владос, 1997.
  5. Мартьянова Г. Взаємодія мистецтв у поліхудожньому розвитку учнів / Г. Мартьянова // Рідна школа. – 2001. – № 5.
  6. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005.
  7. Юсов Б. П. Взаимодействие и интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников / Б. П. Юсов, Г. П. Шевченко. – Луганск, 1990.